

УДК 342.1/.5

Володимир Толстенко,

кандидат юридичних наук,

докторант Національного університету «Острозька академія»

ПОЄДНАННЯ ПРАВОВИХ І ПОЛІТИЧНИХ ФОРМ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВОТВОРЧІЙ ПРАКТИЦІ

У статті досліджено специфіку сполучення правових і політичних форм держави в сучасній державотворчій практиці в Україні та інших країнах. Автор аналізує теоретичні моделі сполучення цих форм держави на основі теорій правової держави, соціальної держави та ліберальної держави, а також практику їх забезпечення у сучасному світі. Особлива увага надається обґрунтуванню ролі системи національного законодавства в процесі інституціоналізації цих форм держави, а також визначенню перспектив їх удосконалення в сучасній Україні.

Ключові слова: форма держави, теорія держави і права, правова держава, соціальна держава, ліберальна держава, функції держави, національне законодавство.

Сучасні юридичні дослідження в галузі правової теорії держави пов'язані не лише з вивченням окремо взятих політичних і правових форм держави, а й з аналізом тих моделей їх взаємодії, які об'єктивно реалізуються у державотворчій практиці як України, так і інших країн. У цьому сенсі дедалі більшого визнання набуває положення про тісний зв'язок політичних і правових форм держави, а також необхідність науково-юридичного вивчення закономірностей цього зв'язку. Водночас можна спостерігати поступовий відхід від спрощеного тлумачення цієї проблематики, коли правова форма описується як «зовнішня» і «випадкова» щодо політичної форми. Очевидно, що в сучасних умовах переосмислення характеру взаємозв'язку між політикою і правом [1], коли останнє вже не може описуватись виключно як засіб забезпечення політичних інтересів правлячої верстви, такий теоретико-методологічний підхід до характеристики співвідношення правових і політичних форм вже не може вважатись задовільним [2]. У зв'язку з чим е теорії держави і права дедалі більшої теоретичної і практичної значущості набувають питання сполучення і співвідношення правових і політичних форм у державотворчій практиці. При цьому йдеться не лише про державотворення як певне абстрактне юридичне поняття, а про без-

посередню державотворчу практику, яка реалізується в сучасних умовах у контексті загального поширення демократичних правових цінностей і принципів, які визнаються універсальними для переважної більшості держав світу [3]. Разом із тим, слід вказати на ті причини, які об'єктивно актуалізують дослідження цих питань у сучасній вітчизняній юридичній науці.

По-перше, абсолютизація будь-якого з компонентів форми держави — чи то політичного, чи то правового — часто спричиняє викривлення в аналізі співвідношення правових і політичних чинників розвитку сучасної держави. Справді, погоджуючись з тим, що однією з конститутивних ознак будь-якої держави (як класичної, так і сучасної) є саме державна (публічна) влада, тим самим визнається, що правова форма держави, за визначенням, повинна в певний спосіб взаємодіяти та сполучатися з її політичною формою. Якщо у безпосередній державотворчій практиці ця проблема й може вирішуватись ситуативно, коли все розвивається за принципом «як сполучилось, так і є», то для юридичної науки така ситуація є принципово неприйнятною. Оскільки, не обмежуючись лише простою констатацією фактів, теорія держави і права повинна запропонувати обґрунтоване та адекватне пояснення того, як саме сполучаються правова і

політична форми держави, а також відповісти на запитання щодо можливостей цілеспрямованого впливу з боку держави і суспільства на те, в який спосіб поєднуються ці дві форми держави. Останнє завдання набуває особливого значення в умовах транзитивних держав та на етапах активних державних перетворень, коли зміна суспільних відносин вимагає відповідної корекції системи державної влади, або ж навіть її докорінної перебудови. В такому разі постає проблема наукової обґрунтованості процесів державного будівництва та наукового прогнозування їх результатів. Не викликає сумніву, що для сучасної України, особливо у світлі триваючої нині конституційної модернізації, коли, за словами М. Оніщука, виникає об'єктивна потреба переходу до принципово нової «конституції розвитку та прогресу» [4], ці питання є як ніколи актуальними.

По-друге, говорячи про процес державного розвитку в юридичній площині, надзвичайно актуально і важливо не просто розробляти або декларувати певні правові форми держави, в які можуть оформлюватись певні політичні, економічні, національні, соціальні та інші суспільні відносини, а й визначати те, якою мірою вони відображають поточний стан публічної влади, а також тенденції її розвитку. Неврахування цього фактора може спричинити вкрай негативні наслідки, які пов'язані з відривом права від реальних публічно-владних відносин та перетворення права на сукупність формально-юридичних засобів маніпуляції з боку владних еліт. На рівні науки конституційного права цей феномен часто описується поняттям розриву між фактичною та юридичною конституцією. Серед вітчизняних юристів на це звертали увагу Л. Юзьков та Є. Тихонова [5]. Утім так само ця проблематика розроблялась й іншими вітчизняними та російськими фахівцями. Наприклад, з-поміж вітчизняних конституціоналістів цю проблему порушує О. Скрипнюк [6], серед російських можна згадати ім'я С. Атмачева [7]. Разом із тим, виникнення подібного розриву між правом та практикою реалізації та функціонування публічної влади несе загрозу не лише для конституції та устоїв конституціона-

лізму, а й для державності в цілому, оскільки така держава вже не може функціонувати у правовому просторі, перетворюючись тим самим на державу, де панує політична доцільність, корпоративні інтереси, кримінальні ієрархії тощо, а не право. З цього погляду особливої актуальності набуває питання сполучення правових і політичних форм держави як одна з найбільш фундаментальних проблем усього державотворчого процесу.

По-третє, навіть визнання необхідних закономірних зв'язків між політичною і правовою формою держави не знімає проблему типологізації держави, адже насправді зазначене сполучення може реалізовуватись у різний спосіб, що утворює дещо відмінні типи держави, кожен з яких може стати моделлю загальнодержавного і суспільного розвитку. Наразі виділяють декілька типів такого поєднання правової і політичної форми держави (щонайменше, йдеться про три типи держави: правова держава, соціальна держава та ліберальна, або мінімальна, або сервісна, держава [8]), які, у свою чергу, стають предметом ретельної уваги як з боку теорії держави і права, так з боку юридичної науки в цілому. Враховуючи те, що ці типи держави на сьогоднішній день часто визнаються орієнтирами та цілями державно-правового розвитку багатьох провідних демократичних країн світу [9], актуальність їх аналізу через призму проблематики сполучення та взаємодії правової і політичної форми держави набуває незаперечної актуальності.

Однак, приступаючи до висвітлення даного питання, необхідно зробити декілька зауважень загальнометодологічного характеру. Перш за все, було б невірно сприймати політичні і правові форми як усталені та незмінні. Насправді, як одні, так і інші можуть варіюватись і розвиватись відповідно до тих процесів, що відбуваються в суспільстві. Так, скажімо, предметом змін можуть бути усі без виключення елементи політичної форми держави: і форма організації влади, і форма правління, і форма поділу суверенітету між різними територіальними одиницями держави. Причому самі зміни можуть відбуватись

як частково (наприклад, політична реформа 2004 р. в Україні ознаменувала зміну форми правління та перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління), так і більш радикально, коли спостерігається перехід до принципово нової політичної форми держави.

Разом із тим, розвиватись може і правова форма держави, коли через зміни конституційно-правових, адміністративно-правових та інших норм, змінюється загальний спосіб як правового визначення держави (в частині визначення джерела державної влади, визнання або заперечення принципу поділу влади, наявності або відсутності виборних органів влади тощо), так і характеру обмеження державної влади правом (починаючи від суцільного заперечення принципу верховенства права і закінчуючи його формально-юридичним закріпленням у Конституції та практичним забезпеченням у діяльності органів державної влади, їх службових і посадових осіб). Таким чином, у результаті генези цих форм держави змінюється й характер їх сполучення, а отже, досліджувані нами типи держави, які утворюються через взаємодію правової і політичної форми держави, повинні сприйматись не як статичні образи, а саме як динамічна характеристика держави, що визначає як спосіб організації державної влади, так і специфіку та спрямованість її функціонування.

По-друге, у цілому ряді досліджень можна зустріти думку, що політична форма держави у всіх випадках є визначальною щодо правової. Це дає підстави для визначення загальних типів сполучення політичних і правових форм виключно на підставах характеристики політичної форми держави. Так, наприклад, характеризуючи монархічні держави як прояв публічно-владного монархізму, за ними можуть заперечуватись будь-які властивості правової і демократичної держави. Утім навіть стислий аналіз конституційної практики сучасних держав засвідчує, що монархії можуть організовуватись у різний спосіб. Більше того, значна частина сучасних монархій можуть бути цілком справедливо описані не лише поняттям конститу-

ційних держав, а й таких, де жорстко дотримується принцип верховенства права (Велика Британія, Швеція, Японія, Іспанія тощо). Зокрема, як зазначає І. Куян, «окрім абсолютної монархії, в якій монарх є єдиним носієм суверенітету і концентрує всю повноту державної влади — володіє монополією остаточного вирішення найважливіших питань держави, всі інші форми (системи) правління ґрунтуються на принципі поділу влади, що передбачає розмежування владних повноважень між різними органами держави» [10]. Таким чином, досліджуючи політичні і правові форми держави, доцільно виходити з положення про їх рівну значущість та наявність двосторонніх детермінацій, що не дозволяє остаточного редукувати будь-яку з цих двох форм до іншої.

Як було зазначено вище, наразі можна виділити три основні типи держави, що утворюються як результат взаємодії правової і політичної форми.

Першим з них є правова держава, що визначально утворюється як рівномірне або пропорційне сполучення правової і політичної форм. Як правило, у поширених наразі в теорії держави і права та в науці конституційного права дефініціях на цьому аспекті спеціально не акцентують уваги. Утім, насправді, він імпліцитно присутній у переважній більшості з них. Наприклад, для А. Саїдова та Т. Хабрієвої, правова держава — це «характеристика конституційно-правового статусу держави, яка передбачає її безумовне підпорядкування таким принципам: народний суверенітет, непорушність прав і свобод людини, зв'язаність держави конституційним ладом, верховенство конституції щодо всіх інших законів і підзаконних актів, незалежність суду, пріоритет норм міжнародного права над нормами національного права» [11]. Так само можна навести й інші поширені визначення правової держави як «держави, зв'язаної правом, в якій право гарантує передбачуваність і надійність дій державної влади» [12], або ж як держави, в основі функціонування та організації якої лежать принципи верховенства права, поділу влади, реальності законних інтересів людини і громадянина [13]. У будь-якому разі, для сучасної

юридичної науки практично незаперечним є той факт, що базовим або фундаментальним принципом правової держави є саме принцип верховенства права [14].

Однак, що саме означає цей принцип у контексті співвідношення правової і політичної форми держави? Очевидно те, що право і правова форма постають визначальними в частині: а) обмеження державної влади (насамперед правами і свободами людини і громадянина); б) визначення спрямованості дій державної влади та визначення пріоритетів цієї діяльності (гарантування безпеки громадян, забезпечення прав і законних інтересів людини, сприяння суспільному добробуту і благополуччю, гарантування громадянських і політичних свобод, сприяння розвитку громадянського суспільства тощо); в) визначення певної структури в системі органів державної влади, яка убезпечує владу від узурпації та набуття нею авторитарних тенденцій; г) гарантування ефективності механізму захисту прав людини і громадянина у випадку її конфлікту з державою. Тобто право у такому випадку вже не є простою нормативною системою зовнішнього вираження і легалізації державної волі, але постає доволі специфічною детермінантою цієї волі, яка впливає на зазначену волю (по суті — державну владу) та, у разі необхідності, обмежує її.

Водночас, як зазначає відомий російський дослідник С. Алексєєв, феномен правової держави полягає у тому, що право і держава не втрачають свого вихідного зв'язку. Це означає, що державна влада наптовхується на близький до себе соціальний інститут, який у певному сенсі є породженням самої влади — на право, яке не тільки визначає структуру державної влади, а й у цілому ряді випадків обмежує її, зобов'язує її діяти у певний спосіб та відповідно до певних цінностей [15]. Таким чином, правова і політична форма в умовах правової державності є тісно пов'язаними. Правова форма, так би мовити, «виростає» з політичної форми, але при цьому не зумовлюється нею повністю, що дозволяє праву обмежувати державну владу та скеровувати її діяльність. Більше того, в умовах правової держави сама державна по-

літика набуває чітко вираженої правової форми, яка набуває свого чіткого нормативного виразу і закріплення. Зокрема основи економічної, соціальної, культурної, екологічної, інноваційної, промислової політики наразі у переважній більшості держав визначаються саме на рівні національного законодавства. Наприклад, розпорядженням Кабінету Міністрів України № 691-р від 10.09.2012 р. було схвалено Концепцію реформування державної політики в інноваційній сфері, метою якої є удосконалення системи державного регулювання в інноваційній сфері, зокрема визначення концептуальних засад державного регулювання в інноваційній сфері, формування економічних структурних і організаційних основ інноваційної діяльності, створення належної інституціональної бази, забезпечення взаємодії різних інституцій під час впровадження інновацій, створення системи надання державної підтримки інноваційному розвитку національної економіки з урахуванням пріоритетів розвитку науки, техніки та інноваційної діяльності, створення сучасного ринку інновацій та технологій, визначення механізму оперативного реагування на зміни в інноваційній сфері. Водночас одним із основних завдань Концепції було визначено удосконалення законодавства в інноваційній сфері з метою створення умов для впровадження інновацій, формування інноваційної культури, удосконалення статистичних методів проведення оцінки стану провадження інноваційної діяльності.

Для підтримання існування зазначеного типу держави, в якому політична і правова форми тісно поєднані на паритетних принципах, особливе значення має дотримання принципу законності, який, на думку цілого ряду авторитетних вчених, є «своєрідним провідником права у реальність, що забезпечує трансформацію правових норм і принципів у реальні суспільні відносини» [16]. Причому, говорячи про суспільні відносини, мають на увазі у тому числі й політичні відносини, адже політичне життя та політичні процеси у правовій державі також унормовуються правом і реалізуються відповідно до чітко визначених правових правил. Скажімо, одними з та-

ких фундаментальних правових вимог та парадигм політичного життя є: визнання багатопартійності, а також політичного й ідеологічного плюралізму, заборона на монополію будь-яких політичних ідеологій, заборона політичної цензури, заборона впливу на політичний вибір громадян (окрім випадків екстремістської політичної діяльності, небезпека якої для правової держави була всебічно досліджена А. Французом [17]) тощо. Завдяки принципу законності (у його поєднанні з принципом верховенства права), правові норми не дозволяють органам державної влади зловживати політичною владою, ставити її над правом та над інтересами суспільства, людини і громадянина.

Наступним типом держави, в якому в певний спосіб сполучаються політична і правова форми, є соціальна держава. Наразі ми не вважаємо за доцільне вступати у суперечки стосовно того, які саме типи соціальних держав існують у світі і в який спосіб вони взаємодіють (зокрема можна говорити про державу загального благоденства, про патерналістську державу, державу соціального партнерства, соціал-демократичну державу тощо), адже ці питання вже отримали своє ґрунтовне висвітлення у працях вітчизняних та зарубіжних фахівців (достатньо згадати бодай ґрунтовну монографію О. Скрипнюка «Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики» [18]).

На відміну від правової держави, в якій правова і політична форма знаходяться у відносинах паритету, в соціальній державі правова форма постає як найбільш прийнятна та ефективна форма виразу політичної волі, в основі якої лежать цінності справедливості та солідарності. Тобто, по суті, в умовах соціальної державності спостерігаємо домінування саме політичної форми, адже, як доводить О. Петришин, «соціальна держава не може бути лише пасивним відображенням відповідної соціальної та економічної інфраструктури, вона покликана виконувати активну роль і соціальні функції для досягнення соціального компромісу та злагоди в суспільстві, підтримки соціально вразливих верств населення» [19]. Згідно з най-

більш часто вживаними в сучасній юридичній науці доктринальними визначеннями соціальна держава часто описується як «високорозвинена демократична держава, яка визначає людину найвищою соціальною цінністю, забезпечує її права та свободи, гідні умови існування, безпеку і добробут, вільний розвиток та волевиявлення, самореалізацію творчого (трудового) потенціалу шляхом політичної та ідеологічної багатоманітності, соціальної спрямованості економіки, проведення активної соціальної політики на принципах громадянського суспільства, соціальної справедливості, рівності, солідарності та відповідальності» [20].

Серед інших визначень можна навести змістовну дефініцію О. Панкевича, який описує соціальну державу як таку державу, «метою якої є створення всіх можливих умов для реалізації соціальних, економічних та культурних прав, для самостійного забезпечення ініціативною та соціально відповідальною особою необхідного рівня матеріального добробуту собі та членам своєї сім'ї, гарантує кожному прожитковий мінімум для гідного людини існування й сприяє зміцненню соціальної злагоди у суспільстві» [21]. Отже, головним завданням соціальної держави є: забезпечення соціальної орієнтації економіки; попередження та пом'якшення соціальних ризиків і негативних наслідків, пов'язаних з ринковими відносинами; проведення активної державної соціально-економічної політики; забезпечення безпеки, добробуту, соціального та людського розвитку; створення умов для реалізації конституційних прав і свобод людини; забезпечення рівних можливостей, гідного рівня та якості життя населення; соціальної активності та вільного розвитку особистості; досягнення соціальної стабільності в країні в інтересах кожного члена суспільства; забезпечення гармонізації відносин державних інститутів і суспільства.

Положення про соціальну державу наразі знайшло своє відображення не лише в Конституції України (ст. 1), а й в конституціях інших держав. Наприклад, в Основному Законі ФРН ст. 20 встановлює, що «Федеративна Респуб-

ліка Німеччина є демократичною і соціальною федеративною державою». В Конституції Іспанії у ст. 1 визначено, що «Іспанія конституюється як правова демократична соціальна держава». Основним мотивом діяльності соціальної держави є забезпечення соціальних прав людини, суспільного добробуту та соціальної справедливості шляхом широкомасштабних соціальних програм, поширення соціального діалогу та перерозподілу благ. При цьому визнання держави соціальною завжди відбувається у формі політичного рішення, яке згодом конкретизується у її соціальній політиці. Очевидно, що соціальна держава, коли зміст державної діяльності відповідає її формі не декларативно, а реально, має бути економічно потужною та достатньо ефективною в плані організації системи державного управління, щоб вона була спроможною реалізовувати ті функції та завдання, які випливають з загального поняття «соціальна держава».

Нарешті, третім з виділених вище типів держави є ліберальна (або мінімалістська) держава. В її основі лежать дві основні цінності свободи і безпеки (у тому сенсі, як це поняття трактував В. Гумбольдт). До певної міри її можна вважати своєрідним антиподом соціальної держави, оскільки для неї уся державна активність (яка є максимальною для соціальної держави) зводиться виключно до невтручання в суспільні процеси, підтримання правопорядку та гарантування індивідуальної і колективної безпеки. Тобто, з погляду співвідношення правової і політичної форми, в ліберальній державі завжди переважає правова форма. Внутрішня політика цієї держави є визначально обмеженою принципом мінімального втручання в суспільні процеси (особливо економічні). Зокрема, як писав щойно згадуваний нами В. Гумбольдт, «держава повинна утримуватись від будь-якого піклування про позитивне благо громадян; вона не повинна робити жодного кроку далі, ніж це необхідно для забезпечення безпеки внутрішньої і зовнішньої; для жодної іншої цілі вона не може обмежувати свободи громадян» [22].

Вже у ХХ ст. ці принципи будуть відтворені у дослідженнях А. Ф. фон Гаска,

який прагнув довести, що єдиною і одночасно найвищою метою держави є утримання від будь-яких обмежень свободи індивідів. Ця вихідна індивідуальна свобода, у найрізноманітніших її формах, закріплюється у формі права, яке мінімізує державний примус і обмежує державну владу переважно сферою підтримання правопорядку. Як писав щойно згаданий автор, «примус... поганий через те, що він не дозволяє особі використовувати свої розумові потужності на повну силу і робити максимальний, як на її можливості, внесок у суспільство... і хоча змушена до чогось, особа таки робитиме все, що зможе, у власних інтересах, єдиним всеохопним планом, якому підлягатимуть її дії, буде план іншого розуму» [23]. При цьому найбільш небезпечним є такий примус, джерелом якого є держава і державна влада. Тому для ліберальної держави правова форма не просто переважає політичну, а й домінує над нею у всіх значеннях та сферах.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо сформулювати наступні висновки. По-перше, сполучення правових і політичних форм сучасної держави дозволяє говорити про три основні типи державності, що виникають внаслідок цього процесу. Ними є: правова держава, соціальна держава та ліберальна держава.

По-друге, основним теоретико-методологічним критерієм визначення цих трьох типів держави є характер співвідношення й сполучення правової і політичної форми держави. Зокрема для правової держави це сполучення може бути описане як рівновага або баланс двох зазначених форм, для соціальної держави — як домінування політичної форми, і для ліберальної держави — як пріоритет правової форми. Утім виокремлення трьох типів держави не означає, що вони є прилежними один одному, адже насправді, залежно від історичних, соціально-економічних, політичних, міжнародних та суспільних змін, характер сполучення правової і політичної форми може варіюватись і, наприклад, та сама правова держава може поступово рухатись як у бік соціальної, так і в бік ліберальної держави.

По-третє, найбільш оптимальною формою сполучення правової і політичної форми держави є саме права держава, оскільки порушення притаманного їй балансу потенційно може спричинити абсолютизацію чи то правової, чи то політичної. Обидві ці тенденції є загрозовими для держави і права, оскільки абсолютизація принципів ліберальної держави перетворює державу на другорядний та малозначущий інститут суспільної самоорганізації (що, зрештою, гранично знецінює державну владу як таку), тоді як

абсолютизація принципів соціальної держави може перетворити її на патерналістську державу, в якій право позбавляється свого гуманістичного спрямування та стає звичайним інструментом реалізації державної політики. Все це слід враховувати у державотворчих процесах сучасної України, адже від оптимальності вибору того, в який спосіб сполучатимуться права і політична форма Української держави, істотним чином залежатиме й її майбуття.

ПРИМІТКИ

1. Кожевникова Ю. С. Право и политика российского общества : монография / Ю. С. Кожевникова, Н. В. Насоловец. — Екатеринбург : Изд-во Урал. юрид. ин-та МВД России, 2010. — С. 5—6.
2. Дубровин Ю. Д. Правовая политика: соотношение политики и права / Ю. Д. Дубровин // Научные труды РАЮН : в 2 т. — Вып. 13. — М. : Юристъ, 2013. — Т. 1. — С. 106.
3. Кожевников К. К. Международное право и стандарты демократии / К. К. Кожевников // Сборник работ научного студенческого дискуссионного клуба по международному праву МГЮА им. О. Е. Кутафина (2010—2012 гг.). — М. : Юристъ, 2012. — С. 83—84.
4. Оніщук М. Конституційна модернізація: шанс до прогресу чи стагнація? / М. Оніщук // Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності : Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. — 2012. — № 5. — С. 14.
5. Тихонова С. Конституція юридична і фактична / С. Тихонова, Л. Юзьков // Право України. — 1992. — № 1. — С. 9—10, 31.
6. Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації / О. В. Скрипнюк. — К. : Академія правових наук України, 2005. — С. 114—128.
7. Атмачев С. И. К вопросу о соотношении фактической и юридической конституции России / С. И. Атмачев // Актуальные проблемы права и правоприменительной деятельности на современном этапе : матер. Всерос. науч.-практ. конф. (23—24 сентября 2010 г.). — Краснодар : Изд. дом «Юг», 2011. — С. 445—448.
8. Актуальные проблемы правовой теории государства / под ред. В. П. Малахова, А. И. Клименко. — М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2013. — С. 55—57.
9. Троицкий В. С. О цели государства / В. С. Троицкий // Современное право. — 2013. — № 8. — С. 7.
10. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект : монографія / І. А. Куян. — К. : ВЦ «Академія», 2013. — С. 233.
11. Парламентский глоссарий / авт.-сост. : А. Х. Саидов, Т. Я. Хабриева. — М. : НОРМА, 2008. — С. 269.
12. Козлова Е. И. Конституционное право Российской Федерации / Е. И. Козлова, О. Е. Кутафин. — М. : Юристъ, 1995. — С. 98.
13. Колодій А. М. Принципи права України / А. М. Колодій. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — С. 126—140.
14. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. — Х. : Право, 2002. — С. 311.
15. Алексеев С. С. Право: азбука — теория — философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — С. 330.
16. Самохвалов В. В. Принципи та вимоги законності як гарантії її справедливості / В. В. Самохвалов // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. — Вип. 12. — С. 31.
17. Француз А. Й. Конституційно-правові основи демократичного розвитку політичної системи сучасної України (концептуальний та нормативний аналіз) : монографія / А. Й. Француз. — К. : Логос, 2006. — С. 314—352.

18. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики / О. В. Скрипнюк. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000.
19. Петришин О. В. Демократичні засади правової соціальної держави / О. В. Петришин // Право України. — 2013. — № 8. — С. 69.
20. Волинець В. В. Соціальна функція держави і соціальна політика: правові проблеми реалізації / В. В. Волинець // Юридична Україна. — 2012. — № 9. — С. 18.
21. Панкевич О. З. Соціальна держава: до загальнотеоретичної характеристики / О. З. Панкевич // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2004. — № 2—3 (28—29). — С. 33.
22. Гумбольдт В. фон. О пределах государственной деятельности / В. фон Гумбольдт. — М. : Социум ; Три квадрата, 2003. — С. 40.
23. Гаек А. Ф. фон. Конституція свободи / А. Ф. фон Гаек ; пер. з англ. : М. Олійник, А. Коколишина. — Львів : Літопис, 2002. — С. 140.

Толстенко Владимир. Сочетание правовых и политических форм государства в современной государственной практике.

В статье исследована специфика сочетания правовых и политических форм государства в современной государственной практике в Украине и других странах. Автор анализирует теоретические модели сочетания этих форм государства на основе теорий правового государства, социального государства и либерального государства, а также практику их обеспечения в современном мире. Особое внимание уделяется обоснованию роли системы национального законодательства в процессе институционализации этих форм государства, а также определению перспектив их усовершенствования в современной Украине.

Ключевые слова: форма государства, теория государства и права, правовое государство, социальное государство, либеральное государство, функции государства, национальное законодательство.

Tolstenko Volodymyr. Combination of legal and political state forms in modern state practice.

The article studies the specificity of combination of legal and political state forms in modern state practice of Ukraine and other countries. The author analyzes the theoretical model of a combination of these state forms based on the theories of the state of law, the welfare state and the liberal state, and the practice of their realization in the world today. Particular attention is given to validate the role of national legal systems in the process of institutionalization of these state forms, as well as to show their improvement prospects in modern Ukraine.

Key words: state form, theory of state and law, state of law, welfare state, liberal state, state functions, national legislation.